

3 3 ნაქვე

თავი პირველი

ქართული კულტურის მიმართება მე-XIX საუკუნის დასაწყისში.

შორეულ წარსულიდან საქართველო განიცდიდა აღმოსავლეთის გავლენას: საქართველოს სოციალ-ისტორიული და ოჯახური ცხოვრება საუკუნეთა განმავლობაში ითვისებდა აღმოსავლეთის ჩვეულებებს: ქართული ლიტერატურა და ხალხური მეტყველება ერთნაირად ატარებენ დღეს მუსლიმანურ-არაბული კულტურის გავლენისას: ქართველ მწერლებს შემოქმონდათ სპარსულ-არაბული 'იტყვები ქართულ ლიტერატურაში, საზოგადო ცხოვრებასა და ოჯახში; ქართული კულტურის სისავსის გამოშახველი პოემა "ვეფხისტყაოსანი" ათარგულია მუსლიმანურ-არაბული კულტურის იდეოლოგიურ დაზავზე: ელინურ-დასავლეთური სული "ვეფხისტყაოსანში" გათქვევლილია მუსლიმანურ-არაბულ ესთეტიურ წარმოსახვაში.

დროთა ვითარებაში ქართული კულტურის სოციალ-ისტორიული არე შეიცვალა და ქართული სული ჩაიკეტა აზიური ცხოვრების დეგრადაციის პირობებში.

ქართველი საზოგადო მოღვაწეები კარგად გრძობდნენ საქართველოსა და ქართველი ხალხის ტრაგედიას: საქართველო ისტორიულმა აუცილებლობამ დააყენა მუსლიმანურ ქვეყნებთან ერთად დემენერაციის გზაზე: ოდესღაც არაბულ-მუსლიმანური ცივილიზაცია იყო წყარო ქართული სულის დიდებისა და კეთილშობილების; ახალ საუკუნეებში იმავე ცივილიზაციის გადაგვარებული და გავლურებული მემკვიდრეები ყოველმხრივ ავიწროებდნენ და ანადგურებდნენ საქართველოს, მისსახელოვან და მდიდარ წარსულს.

სწორედ ამიტომ ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენელი მეცნიერი საბა-სულხან ორბელიანი მოგზაურობს ევროპაში და ეძიებს ყოველგვარ საშუალებას გააბას კავშირი სოციალ-ეკონომიური და კულტურული საქართველოსა და ევროპის შორის; საბა-სულხან ორბელიანი მიღის ლუი მეოთხემეტესთან და პირდება სა-

ქართ. კულტ. მიმართება მე-XIX საუკ. დასაწყისში

ფრანკეთს ყოველგვარ დახმარებას საქართველოში, თუ კი საფრანკეთი მოიხურებს იყოს საქართველოსთან ეკონომიურ და კულტურულ-დიპლომატიურ ურთერთობაში. საბა-სულხან ორბელიანი მოგზაურობა ევროპაში მაჩვენებელია ქართული კულტურის ახ. მიმართებისა: ეტყობა ქართულმა სულმა გადააფასა შრავალე; საერთაშორისო მდგომარეობა და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ლალ-ეღინებისა და ხოჯა-ხანების აზია აღარ გამოადგებოდა საქართველოს წინამძღოლად.

ქართული კულტურის აღორძინების ხანა სასოწარკვეთით ეებს. გამოსავალს იმ სოციალ-ისტორიული ტრაგედიიდან, რომელი შექმლო მთლად გაენადგურებინა საქართველო: სამი-ოთხი საუკუნე განმავლობაში საქართველო სულს დათავდა პოლიტიკურად, ეკონომიურად და კულტურულად: დაუსრულებელმა ომებმა ისე გაანადგურეს და გააჩანაგეს საქართველო, რომ ხშირად ქართველი მეფე მათხოვრებად იქცეოდნენ და შემთხვევითა სამოწყალოდ ხდებდნენ; ქართული სოფლები დაკარიგდნენ და გალატაკდნენ; ქართველთა დიდების საუკეთესო ნაწილი ტყვედ იყო გაყვანილი აღმოსავლეთში; დანარჩენები ბუჩქებში იძალეოდნენ, ერთმანეთს შევილებსა ქალთშვილებს პარაკდნენ და ყიდდნენ ან ოსმალეთში, ან სპარსეთში. ერთი ფრანგი მეცნიერის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ლამაზ ქალებსა ვაყვებს საქართველოდან ხშირად შეხედებოდნენ ევკიპტესა, ასურეთსა და სპარსეთის სავაჭრო მოედნებზე; ისინი გამოყავდათ ვასაყიდდა ამრიგად ქართული სისხლი ერეოდა სპარსულ-ირანულ სისხლს ბოლო თვით საქართველო თანდათან კარიგდებოდა ფიზიკურა ეკონომიურად, მორალურად და ინტელექტუალურად; შრომის ხალიერში ჩაკლა ისტორიულმა პირობებმა; დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფის ქვეყანა თანდათანობით უდაბნოდ იქცეოდა, მარამ კულტურის ტრადიციამ-ისტორიულმა სულმა სასოწარკვეთის ვასევე იფეთქა და აზიის პოლიტიკურ-კულტურულ ქაოსიდან საქართველომ პირი იბრუნა ევროპისაკენ.

საქართველოს ევროპასთან კავშირი ჰქონდა საშუალო საუკუნეებიდან: ამ კავშირს განსაკუთრებით ხელი შეუწყვეს კათოლიკე მისიონერებმა; კათოლიკური რელიგია საქართველოში ვრცელდებოდა ევროპიული ფორმით ლათინური ენის საშუალებით; საშუალო საუკუნეებში საქართველოში დაარსდა კათედრა კათოლიკე მისიონერებისათვის და იმ დროიდან სისტემატიურად საქართველო მისიონერების საშუალებით ეცნობოდა ევროპას; ევროპიელი მეცნიერებ მოდიოდნენ საქართველოში, ქართველები ვადიოდნენ ევროპაში, ლე-

ბულობდენ განათლებას, სამეცნიერო ხარისხებს: 1629 წელს პატრებ-
მა რომში დააარსეს ქართული სტამბა*). ამავე წელს რომში დაიბეჭდა
ქართულ-იტალიური ლექსიკონი. 1740 წელს ივ. ჯიგნიშვილს
რომში მიუღია ფილოსოფიის დოქტორის ხარისხი. დაახლოებით
ამავე დროს Maggiori-მ გამოსცა ქართული ენის გრამატიკა: ქართული
სული, დამარცხებული პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ პირობებში,
იხიზნება მეცნიერებისა და რელიგიის სფეროში: ისტორიული idée
ჩინება—რუსთაველისა და მთაწმინდელის ინტელექტუალური
პოტენცია დეზასტრებისა და კომშარების ეპოქებში ტრადიციულად
ეძახის ქართულ სულს იდეებისა და მეცნიერებისაკენ. მსოფლიო
კულტურის განათებულ მწვერვალებისაკენ.

ერეკლე მეფის დროს საქართველოსა და ევროპის ურთერ-
ობის საკითხი ისე გამწვავდა, რომ გაჩნდნენ ცალკე პოლიტიკური ხა-
სიათის საორიენტაციო ჯგუფები: ზოგი აყო საფრანგეთის ორიენტა-
ციის, ზოგი ინგლისის; ჯგუფთა შორის ბრძოლა იყო გააღებულ და
ამ ბრძოლამ იმსხვერპლა სხვათა შორის განათლებული ქართველი
პაატა ბატონიშვილი, რომელსაც ერეკლე მეფის ბრძანებით აე-
ლაბარაში თავი მოსჭრეს.

ეტყობა საქართველოში კულტურულ-პოლიტიკური ორიენტა-
ციის პრობლემა აწუხებდა არა მარტო ქართველ მეფეს. არამედ ქარ-
თველ ინტელიგენციასაც და ქართველი არისტოკრატიის საუკეთესო
ნაწილს; საფრანგეთის კულტურა და ენციკლოპედიისტების ფილოსო-
ფია, ინგლისის სოციალურ-ისტორიული მოძრაობანი და მოძღვრე-
ბანი, რუსეთის ევროპეიზაცია პეტრე დიდის შემდეგ ისე მკვეთრად
შეიქრენ ქართული კულტურის იდეოლოგიურსა და სოციალ-ისტორი-
ულ ჰაერეთში, რომ დიდი ნაწილი ქართველი არისტოკრატიისა, მიუ-
ხედავად ქართული ტემპერამენტის აფექციონალიზმისა და უზრუნ-
ველობის, სერიოზულად განიცდიდა ქართული ცხოვრების სოციალურ
ტრაგედიას, და ეძიებდა გზას ქართული ცივილიზაციის რენესანსისა-
თვის: ალექსანდრე ორბელიანი თავის „შეთქმა“-ში საკმაო
საბუთებს იძლევა ქართველი ინტელიგენციის ისტორიული ტრაგე-
დიის განცდებისას თვით იმ დროსაც, როდესაც ერეკლე მეფე
თავის სტრატეგიული ნიჭით და გამირობით იცავდა საქართველოს
სახლდრებს და კულტურულ ინდივიდუალობას: პაატა ბატონი-
შვილის ტრაგედია ქართველი არისტოკრატიის საუკეთესო ნაწი-
ლის ტრაგედიაა და სოლომონ ლეონიძის სიტყვებში, რომლე-

*) მიხ. თამარაშვილი: „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა
შორის,“ 87.

ბითაც ბარათაშვილი უსაყვედურებს ერეკლე მეფეს ერის
კეთილდღეობით ვით კამათობით უამაშს, გამოსახულია ერთგვარი
სოციალ-რესპუბლიკანური იდეა ქართველი არისტოკრატიისა; ეს მა-
ჩვენებელია ქართული კულტურის საზოგადოებრივობის და ქართული
სოციალური აზროვნების განვითარებისა ფეოდალური ყოფის ზღე-
დებში: ქართული სული მოქცეულია თავის სოციალურ განცდე-
ბით ევროპის ცივილიზაციის ორბიტოში და ინტელიგენციაში იწ-
ყება ფრაქციონული დანაწილება სოციალ-კულტურული მიმართების
გამოსარკვევად; ქართული აზროვნების ევოლუციაში ეს მოვლენა
ფრიალ საინტერესოა.

ამრიგად საქართველოს გადახრა ევროპისაკენ ისტორიულად
აუცილებელი იყო და ერეკლე მეფის პოლიტიკური ნაბაჯი, რომელიც
1783 წ დათავდა საქართველოს რუსეთთან შეერთებით, წარმო-
ადგენდა ქართველი ერის სოციალ-კულტურულ მისწრაფებას: აზია
მეტს ვერათერს მისცემდა საქართველოს და ქართველ ხალხს ესაჭი-
როებოდა სუნთქვა ახალ კულტურულსა და ინტელექტუალურ ატმოს-
ფეროში. ასეთ ატმოსფეროს წარმოადგენდა ევროპა დიდი ქალაქე-
ბით, სახელმწიფოებრივი სისტემებით, მეურნეობისა და კულტურის
თავისებური და ორიგინალური წყობით. ამიტომ ერეკლე მეფის
ნაბიჯი ისტორიულად უაღრესად კანონიერი და პროგრე-
სიულია: რუსეთი იყო მხოლოდ გზა და საშუალება ქართული სუ-
ლის ევროპაში გასვლისა ქართული კულტურის ევროპეიზაციისა.
ქართული ცხოვრების სპარსულ-არაბული სტილის გაპოცვლისა.

ერეკლე მეფე გრძნობდა კარგად, რომ საქართველოს შინაგანი
კულტურულ-სოციალური წყობა თავის მდივან-ბეგებით, ძველი სემი-
ნარიებით, ოჯახური მორალულობით, საზოგადოებრივი ურთერთო-
ბით დაკვეთილიყო და ვერ აკმაყოფილებდა სიმტიციისა და ძლიერე-
ბის იდეას; ამასთანავე მწვავედ იღვა სახალხო მეურნეობისა და ფი-
ნანსების საკითხი.

სულიერი საზრდოც აღარ იყო: გონებას აღრჩობდა სოციალური
ყოფის სივიწროვე და პრიმიტივობა ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

წინად საქართველო ბიზანტიის საშუალებით უერთდებოდა და-
საღვთ ევროპას, ახლა საქართველო ევროპას უახლოვდებოდა რუსე-
თის გზით: რუსეთი პეტრე დიდის შემდეგ მოექცა ევროპის ორბი-
ტოში და ევროპიული ცხოვრების სტილი, ფორმა, თავისებურება
თანდათანობით იჭრებოდნენ რუსულ-აზიურ სოციალურ ჩვეულებებში

მდიდარი კულტურა საფრანგეთისა თავის ენციკლოპედიური
ლიტერატურით, ბუნებისმეტყველებისა და ფიზიკის ფორმულებით,

რუსოს და ვოლტერის ფილოსოფიური მოძღვრებებით ვრცელდებოდა რუსეთში; მათელი წყება რუსეთის ინტელიგენციისა გატაცებული იყო რუსოს ნაწერებით, ვოლტერის ფილოსოფიით: რუსომ პუშკინზედაც დიდი გავლენა იქონია და ეს გავლენა ნათლად ჩანს მის პოემაში *Цыгане*; ვოლტერის იდეები და დეიზმიც ვრცელდებოდა რუსეთში: კაცი, რომელიც თავისებური იყო ხასიათით და ქცევით, რუსეთში ვოლტერის მიმდევრის სახელს ატარებდა; ამბობდნენ: *у него Вольтер сидит в голове.*

ეს დიდი გატაცება ვოლტერიანიზმით და ენციკლოპედისტების ფილოსოფიით რუსეთიდან თანდათანობით საქართველოში გადმოვიდა; ქართველი ბატონიშვილები ეცნობოდნენ რუსეთში საფრანგეთის ლიტერატურას, ფილოსოფიას და ცხოვრების სტილს. განსაკუთრებით ეკატერინე მეორეს შემდეგ საფრანგეთი დიდ მოდაში შემოვიდა: რუსეთის სკოლის ტიპები *écoles de la noblesse, institut des jeunes filles* და სხვა საფრანგეთიდან იყო გადმოღებული; ჩვენ-შიაც შემოვიდა „კეთილშობილთა სასწავლებელი“, რომელიც შემდეგ გადაკეთდა სათავად-აზნაურო გიმნაზიად. ერთი სიტყვით, იდეოლოგია საფრანგეთის ფეოდალური არისტოკრატისა და სტილი ვერსა-ლის მოეწონა რუსეთისა და საქართველოს ფეოდალურ არისტოკრატას: ფსიქოლოგიურად ეს გასაგებია და მისაღებიც. საქართველოში გაერკულა ევროპული ჟურნალ-გაზეთები. შეიქმნა მოთხოვნილება პრესის გატანისა.

ბატონიშვილი დავითი იცნობდა ვოლტერის ფილოსოფიას და განათლებული კაცი იყო: მან დაწერა რუსულ ენაზე საქართველოს ისტორია; ბატონიშვილმა იოანემ შეადგინა რუსულ-ქართული ლექსიკონი და ენციკლოპედიურ ლიტერატურას გაეცხო კათოლიკე მისიონერების. დახმარებით.

ამრიგად, ფართოდება ინტელექტუალური ჰაერეთი ქართული კულტურის და ვითარდება საზოგადოებრივობა; ხოლო ქვევიდან—სოციალურ ფენებში ამ საზოგადოებრივობის იდეას ამაგრებს და ასაზრდოებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოწყობილი აჯანყებები, რომელთაც ჰქონდა დიდი ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა: ნაციონალური სულის *idée force* იცავდა თავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ და კუთხებრივ-ტროპიულ თავისებურობას: ამ დაცვაში ფსიქოლოგიურად იქმნებოდა ეროვნული მთლიანობა—თავდაზნაურობა უახლოვდებოდა გლეხობას; იდეა ნაციონალური მეობისა მათ აერთებდა ჩინოვნიკურ რუსეთის საწინააღმდეგოდ; მართალია ამ ფსიქოლოგიურ გაერთებაში წოდებრივი ინტერესები სხვადასხვობდნენ,

მაგრამ ეს სხვადასხვაობა წოდებრივ ინტერესთა ეროვნულ ინდივიდუალობის ექსტაზში ავიწყდებოდათ.

ასე რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედში ქართველის სულიერი განცდ. ღრმავდება და ფართოდება: ამის შედეგი იყო ქართული პრესის ორგანიზაცია და პირველი ქართული გაზეთის გამოცემა 1819 წ. პირველი გაზეთი ატარებდა სახელწოდებას „საქართველოს გაზეთი“; 1822 წ. გაზეთი დაიხურა, მაგრამ მოთხოვნილება პრესის დარჩა ქართველ საზოგადოებაში.

1798 წ. ვარდაციყვალა ერეკლე მეორე და მისმა მესამე ცოლმა დარიამ თავის ინტრიგებით ბაგრატიონების დინასტიას საულავი გაუხარა: მას უნდოდა საქართველო ეთამაშა ეკატერინე მეორეს როლი და ამიტომ ხელს უშლიდა გიორგი მეთორმეტეს ტახტის შემკვიდრება გადაეცა დავით ბატონიშვილისათვის. სწორედ ამან გამოიწვია 1801 წ. 12 სექტემბრის მანიფესტი და გენერალი კნორინგის რეპრესიები, რომლებმაც მოამზადეს 1804 და 1812 წწ. აჯანყებები. იმპერატორის ჩინოვნიკებმა თავიანთი უხეში საქციელით ქართველი ხალხის ეკონომიური შევიწროვებით და ეროვნულ ისტორიული ტრადიციების ტლანქად დარღვევით შექმნეს ოპოზიცია ქართველ ხალხში და მის ინტელიგენციაში.

ინტელიგენცია ისტორიულად ბარომეტრია ეროვნული სულიისა რაც უნდა კლასობრივი იყოს ინტელიგენციის სულისკვეთება. მან ისტორიული ფორმა ეროვნული თავისებურობისა ინტელიგენციით გამოისახება: თუ ვრი მორალურად დაცემულია, თუ ერში ტრადიციის სუსტობს, ყველაზე ადრე და უფრო ეს ინტელიგენციას დაეტლობა ეროვნული *idée fixe* ინტელიგენციის ნებისყოფით ისახლეობა. ქართველ ინტელიგენციას არ შეუძლია დაიტრაბახოს დიდი კნობობით და მაღალი ეროვნული მორალით: ჩვენს წარსულს *en vain* არ ახასიათებს ის, რასაც ჰქონდა ადგილი რუსეთში, დაწყებული დეკაბრისტების მოძრაობიდან: მაგრამ თითო-ორილა გმირი საქართველოში ხშირად იყო: მათ რიტხეს ეკუთვნიან სოლომონ ლეონიძე, პაატა ბატონიშვილი, ფილადელფოს კიკნაძე და სოლომონ დოდაშვილი. სოლომონ ლეონიძე ერეკლე მეორის სიკვდილის შემდეგ თითქმის არა ჩანს, ხოლო პაატა ბატონიშვილი თვით ერეკლე მეორის დროს დაიღუპა პოლიტიკურ პრძოლაში ქართული კულტურისათვის; სოლომონ ლეონიძისა და პაატა ბატონიშვილის ღირსეული შემკვიდრებები ფილადელფოს კიკნაძე და სოლომონ დოდაშვილი—ორი კეთილშო-

ბილი რაინდი ქართული კულტურის ინდივიდუალობისა, რომლებმაც დააარსეს ფარული საზოგადოება 1829 წელს.

ფარული საზოგადოება უკანასკნელი ისტორიული ცდაა ეროვნული ინდივიდუალობის დაცვისა და ამ ცდაში შედის ორი სხვადასხვა ელემენტი: ერთი წმინდა ეროვნულ-ისტორიული, მეორე ეროვნულ-კლასობრივი: ცხადია, 1829 წ. დაარსებულ საზოგადოებას სხვადასხვა თვალთახედვით უყურებდნენ სოლომონ დოდაშვილი, ფილადელფოს კიკნაძე და ბატონიშვილები.

ბატონიშვილებისა და ორბელიანებისათვის ფარული საზოგადოება იყო ეროვნული საშუალება ეროვნული მთლიანობის რესტავრაციისა ფეოდალური არისტოკრატის დირიჟორობით, ხოლო სოლომონ დოდაშვილი და ფილადელფოს კიკნაძე ფარულ საზოგადოებას უყურებდნენ ქართულ კულტურის ისტორიულ-ეროვნული რენესანსის თვალთახედვით და ამ თვალთახედვაში იყო უდიდესი პატრიოტული იდეალიზმი და ექსტაზი: დიდი უსამართლობა იქნებოდა, ჩვენ რომ ფსიქოლოგიურ განსხვავებას ვერ ვხედავდეთ ფილადელფოს კიკნაძისა და სოლომონ დოდაშვილის ისტორიულ-ეროვნულ იდეალიზმის და იმ ფიზიოლოგიურ-კლასობრივ პატრიოტიზმის შორის, რომელსაც ანეითარებდნენ ლუარსაბ ორბელიანის ლამაზ ბალში ქალებთან ღრეობას შექცეული და ღვინის ორქლით შეთამაშებული თავადები; თუ როგორი იყო მაშინდელი ქართველი თავადების სოციალ-ეროვნული იდეალი, ჩანს გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოებიდან“, ხოლო ქართველი ინტელიგენციის დემოკრატიული ნაწილის ზრახვები სავსებით გამოისახებოდნენ დოდაშვილისა და კიკნაძის ორგანიზაციულ-თეორიულ მუშაობაში. კიკნაძისა და დოდაშვილის წინ იდგა საქართველო ქართველი ხალხის, ქართული ეროვნულ-ისტორიული სულის, ქართული კულტურის ინტელექტუალური ატმოსფერისა. ხოლო ქართველ თავადებს ქართული კულტურის პრიმატად მიაჩნდათ ფეოდალურ-არისტოკრატიული სტილი ქართული ცხოვრებისა

მიუხედავად ამ ფსიქოლოგიური განსხვავებისა, ორივე ნაწილი ფარული საზოგადოების ენერგიულად იბრძოდა ქართული ეროვნული ინდივიდუალობის დაცვისათვის; ბარონ როზენის მოხსენებიდან გამოირკვა, რომ ფარულ საზოგადოებას მეთაურობდა სამოცდათხუთმეტი კაცი; მათ შორის ყველაზე უფრო აქტიურად მუშაობდნენ ფილადელფოს კიკნაძე, სოლომონ დოდაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი

ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი. ალექსანდრე ორბელიანი.

ფარულ საზოგადოებას თანაუგრძნობდა საფრანგეთის კონსულის მდივანი ლეტელიე, ფილადელფოს კიკნაძემ ამ საზოგადოებისათვის შეიმუშავა საგანგებო ანბანი. რომლითაც ხდებოდა მიწერ-მოწერა წევრთა შორის, მხურვალე მონაწილეობას ლებულობდა ლიტერატურის გავრცელებაში სოლომონ დოდაშვილი კაცი განათლებული დიდი ფილოსოფიური ერუდიციით.

1832 წ. ფარულ საზოგადოებას უნდა მოეხდინა აჯანყება ქალაქ თბილისში; უნდა აეღოთ არსენალი, ხელთ ჩაეგდოთ იარაღები და დაწესებულებები; მაგრამ საზოგადოების ერთმა წევრმა იასე ფალავანდიშვილმა გასცა თავის ამხანაგები და გამოძიების შემდეგ მეთაურები გადასახლეს საქართველოდან.

გრიგოლ ორბელიანი გაგზავნეს ნოვგოროდში, ვახტანგ ორბელიანი—კალუგაში, გიორგი ერისთავი—ვილნოში, ალ. ორბელიანი—ორენბურგში, სოლომონ დოდაშვილი ირკუტსკში.

ფარული საზოგადოების დამარცხებით დაიშალა უკანასკნელი ორგანიზაცია ეროვნული დამოუკიდებლობისა და ქართველი ინტელიგენციის სული შეიპყრო სევდამ.

სწორედ ეს სევდა არის საგანი იმ ლიტერატურული მიმართულებისა, რომელსაც მეთაურობენ ალ. ქავკავაძე, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები და ბოლოს ნიკოლოზ ბარათაშვილი თავის ბრძოლის ფილოსოფიით და კონსპირი განკიდებით.